

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K
F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 32

1951

U P P S A L A 1 9 5 2

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1952

ALMQVIST & WIKSELS BOKTRYCKERI AB

528924

verd av dei gamle støvete kulissane i språket og menneskelivet, og tvingar dei spreidde emna i hop til ein homogen og fastknytt stil, meir personleg sermerkt enn nokon statistikk kan syna.

Høgdepunktet i boka er på alle måtar avsnitta om Karlfeldt. Ingen seier forf. så mykje om, og ingen stad viser han så mykje av den evne til menneskjeleg medrivning som litteraturgranskaren sanneleg må eiga. Der er ikkje eitt einaste område av dette merkeleg rike Karlfeldt-stoffet som ikkje tyder noko og får diktarleg og menneskjeleg relevans: farge, lyd, duft og kjensle, voksterliv, dyreliv og himmelteikn, vind og skyer, vår og haust. Inndelinga er nok tid-vis omstendelig og full av oppatt-tak. Men det blir uviktig fordi stoffet fortel noko: opp over allemanns-eiga av kultur- og stilhistorisk detalj lyfter dikteren naturemna som sine eigne sentrale symbol, fyllte av hans kjensle- og tankespaning, av hans kunstvilje, av båretgangen i livshistoria frå anslag til utklang, og av hans djupaste livspatos.

*

Noko fullkome verk er då denne boka ikkje. Der er inkonsekvensar i tankegrunnlaget, og utvilsame svikt i gjennomføringa. Viktige drag vantar, eller er mindre klåre: lerretet er uhjelpeleg for stort. Samstundes er forf. for grundig. I sitt raseri etter å tømme emnet ut er han ofte komen i skade for å skapa eit oppslagsverk i staden for eit lese-verk.

Men lyta er baksida av mykje større dygder. Boka syner eit djervt grep, og er bygd opp etter ein klår og fantasifull plan. Forf. har arbeidt seg gjennom stoffmassane tolmodig som ein kuli, og likevel utan å slakna i tanken; og mange av spørsmåla gir han definitivt svar på. Boka er rik på historiske og estetiske resultat; det blir lettare å arbeida på dette viktige området etter denne dag. Gjennom eit landskap der det før berre fanst geitestigar her og der, med villmark og ulende imellom, er det lagt ein brei chaussee, bygd for moderne trafikk. Også i dei andre nordiske land skal denne boka bli mykje brukt, til parallellstudiar og til ålmenn inspirasjon.

Sigmund Skard.

ALLAN HAGSTEN: *Den unge Strindberg 1. Studier kring Tjänstekvinnans son och ungdomsverken. 2. Exkurser och noter.* Akad. avh. (Sthlms högsk.), Sthlm 1951.

Allan Hagstens arbete är den femte akademiska avhandlingen om Strindberg. Med sina 699 sidor är det den digraste av dem alla, och den rör sig med ett större material än någon av de tidigare, låt vara att detta material inte alltid står i direkt samband med föremålet utan avser att belysa den personliga omgivningen och den yttre miljön kring den unge Strindberg. Utan att vara en systematisk biografi skildrar avhandlingen Strindbergs utveckling och tecknar hans miljö alltifrån barndomen fram till 1872, det år då Mäster Olof tillkom i dess första version. Avhandlingen utgår från Strindbergs självbiografi *Tjänstekvinnans son* och ger även en karakteristik av denna, analyserar de olika delarnas idénehåll och söker avväga deras grad av objektivitet och tillförlitlighet. Den ger visserligen icke någon revolutionerande helhetssyn på ämnet men framlägger en mängd nya omständigheter och fakta och bygger på ingående studier i arkiv och dokument-samlingar.

I inledningen tecknar Hagsten bakgrunden och förspelen till *Tjänstekvinnans son*. Som den första viktiga etappen på väg mot självbiografien anger han en serie barndoms- och ungdomsminnen, till vilka Strindberg första gången uppkastat planen i ett brev december 1884 till Pehr Staaft. Något missvisande uppges (s. 9), att denna serie skulle behandla Strindbergs glada sommarminnen alltifrån barndomen. I själva verket har den planerade serien titeln »På landet. Uppsvenska minnen från skog och sjö.» Av de nio minnen Strindberg säger sig vilja skildra hör åtminstone tre vintern till och kan knappast rubriceras som genomgående glada (ett av dessa minnen hänför sig till en vistelse i Edeby utanför Uppsala i november 1867 och rör sig kring supiga präster; ett annat, sedermera återgivet i Blomstermålningar och djurstycken, hänför sig till ett besök vid jultiden 1867 hos en

skolkamrat på ett gods i Västmanland; ett tredje skulle behandla Strindbergs vistelse på Sandhamn hösten 1873). Författaren borde kanske också ha nämnt att denna ursprungliga plan redan hösten 1885 delvis ändrat utseende och då, enligt breven till Bonniers, skulle omfatta »en bok i flera delar tillsammans utgörande hela mitt liv i små bilder men kronologiskt ordnad sålunda: På landet — I huvudstaden — Vid universitetet — I utlandet.» Genom att ställa i motsättning till varandra den ursprungliga planen och den 1886 utförda självbiografien söker Hagsten redan från början underminera tron på tillförlitligheten av Tjänstekvinnans son, som skulle ha författats när Strindberg råkat in i en helt annan mörkare stämning. I själva verket befann sig Strindberg efter giftasprocessen på väg in i en kris som nådde sin första kulminationspunkt just hösten 1885, när planen på barndomsminnen ivrigast upptog honom, medan han när Tjänstekvinnans son började skrivas befann sig i ett produktivt och uppåtgående, lugnare och mera harmoniskt skede.

Gent emot Hagsten skulle man vilja hävda att Strindbergs självbiografi knappast kunde ha författats vid en gynnsammare tidpunkt än när den skrevs 1886. Då var den krisartade depressionen från hösten 1885 för en tid övervunnen, men han har släppt alla hämningar mot en hänsynslöst öppen dissektion av sig själv och andra. Hans monomana underklassynpunkt var mildrad, i det närmaste försvunnen, och han hade inte nått fram till sin senare övermänniskofilosofi i dess mest brutala och extrema form; tendenserna vägde ungefär jämnt, även om han anlägger sociala perspektiv. Han hade vid denna tid gripits av ett ivrigt intresse för psykologi och detta har i många avseenden varit till fördel för verket. Han ser relativt objektivt på sig själv, han sticker inte under stol med sina fel och brister och han analyserar ofta utomordentligt inträngande och öppenhjärtigt sina motiv. I det strukna förordet till Tjänstekvinnans son (I, s. 452 ff.) har han själv ej utan rätt hävdatt att boken är skriven utifrån en modern psykologisk synpunkt, att han tagit hänsyn till en mängd olika omständigheter, arv, miljö, ekonomiska förhållanden o. s. v. »Jag börjar tro att mänskan är oansvarig, emedan hon synes sakna fri vilja. — — Jag inbillade mig en tid att jag var en baddare till altruist, men det var kanske misstag.» Hjälden blir, fortsätter Strindberg, enligt konventionella begrepp »en lastbar, feg, avundsjuk, egenkär, högfärdig, olydig, omoralisk, ogudaktig lymmel.» Strindbergs självhävdelse finns i Tjänstekvinnans son men inte i högre utan i mindre grad än i hans övriga verk om sig själv. Särskilt gäller detta de tidigare delarna av verket, som just ligger till grund för ämnet i avhandlingen; den sista, fjärde delen har däremot i hög grad blivit försvar och angrepp gent emot personliga meningsfiender.

I sin inledning berör Hagsten eventuella litterära förebilder för Strindbergs självbiografi. Han utvecklar där närmare Lamms iakttagelser om de impulser som Strindberg mottagit från Jules Vallés' Jacques Vingtras. Endast i förbigående nämner han att Rousseaus Bekännelser måste ha föresvävat Strindberg, men detta borde kanske närmare ha diskuterats. Redan i ett brev 25 juni 1875 till Siri von Essen — samma brev där Strindberg första gången lancerade tesen att en författare endast är en referent av sitt liv — nämner Strindberg Rousseaus självbiografi. Och i artikeln Själamord, skriven ett halvår efter avslutandet av Tjänstekvinnans son, framhåller Strindberg hur livsfarligt det är att vara ärlig och sann om sig själv som Rousseau i Bekännelser: »När Rousseau är oklok nog att tala om, att han i sin ungdom stulit en bandbit, så användes denna bandbit sedermera till att strypa hela hans tänkarexistens» (Prosabitar från 1880-talet, s. 198). Uppenbart är att Strindberg haft Les confessions som mönster och förebild och samtidigt bedömt sin egen uppfostran utifrån grundsatserna i Émile. I Tjänstekvinnans son skildrar Strindberg sig själv som en naturmänniska, vilken endast med svårighet låter sig tämjas och kuvas, vilken instinktivt reagerar mot hemmets och skolans dressyr, mot samhällets och civilisationens tvång och ständigt längtar till naturen och friheten. Johan hade, heter det på ett ställe, »en medfödd ovilja mot staden, kunde aldrig anpassas för livet utan ljus och luft. Han hade kulturfientlighet i blodet, kände sig som en naturprodukt, var en vild växt, ett djur som långtade efter skogen» (T. S. I., s. 243). Det är en typiskt rousseauansk vokabulär när Strindberg på tal om den beryktade vinbuteljseepisoden kallar familjen för den sedliga institution som skall »uppfostra medborgare till sanning och dygd» (a. a. s. 18) men i stället ödelägger den ursprungliga rättskänslan och oskulden, fostrar till lögn och sociala laster. När Strindberg säger att »livet tog emot barnet med plikter, bara plikter, inga rättigheter» (a. a. s. 14) är formuleringen tydligen

hämtad ur *Émile* där det heter att »man alltid talar till barnen om deras plikter, aldrig om deras rättigheter.» Den enda ljuspunkten i Johans uppfostran är att han trots allt kommer i beröring med lantliv och natur sedan familjen bosatt sig på Norrtullsgatan, och i detta sammanhang heter det att barnen »fick en uppfostran som något erinrade om *Emiles*» (a. a. s. 43).

Sin speciella karaktär får Hagstens arbete genom dess sociologiska uppläggning, märkbar särskilt i de bägge första kapitlen »Tjänstekvinnan och hennes son» och »Staden, hemmet, skolan». Den ekonomiska och sociala miljön kring Strindbergs tidigare liv kartläggs där med en överväldigande utförlighet och dokumentering. Det digra material Hagsten framlägger kommer alltid att behålla sitt stora värde, i och för sig, men man frågar sig ofta om detta material använts på rätt sätt när han därmed försöker rucka på de minsta detaljer och uppgifter i Tjänstekvinnans son. Hans granskning blir ofta för närsynt. En av hans huvudteser — säkerligen riktig — är den att slavblodsmotivet, uttrycket »tjänstekvinnans son», saknar social relevans, är ett onödigt påhäng som sammanhänger med en tillfällig underklassstendens i Strindbergs åskådning. Strindberg har överdrivet skildrat sin barndom som fylld av misär och tristess och underklassstämmingar. Men Hagsten urgerar och tillämpar sin tes alltför strikt. Han anmärker redan på detaljen att Strindberg låter sin Johan vakna till självmedvetande i Klara Västra Kyrkogata 15. Denna detalj är enligt Hagsten icke motiverad av fakta, Strindberg föddes när föräldrarna ännu bodde vid Riddarholmshamnen. »Till Klara Västra Kyrkogata sökte de sig ej förrän den 1 oktober 1851. Men ändå är det Klara kyrka som med sina torn och klockor får dominera bilden» (s. 39). Härtill kan anmärkas att Strindberg var 2½ år när han flyttade från Riddarholmen och att han rimligtvis inte kan ha några minnen därifrån. Just åren 1851—56, då familjen bodde i Klara, var den relativt dystraste perioden i hans tidigare liv och sammanföll med den viktiga ålder, mellan 2 och 7 år, då en människa brukar vakna till självmedvetande. Under denna tid var faderns ekonomi vacklande och hade inte nått det stabila välstånd som sedan skulle råda och som markeras av flyttningen 1856 från Klara till Norrtullsgatan 14. Det var bl. a. omkastningarna i faderns och släktens ekonomi som kastade skugga över klarahemmet och skapade osäkerhetskänslan hos Strindberg i barndomen; den närmaste släkten bestod dock av bankruttörer: Samuel Owen, som var gift med Strindbergs faster, gjorde konkurs 1843, Strindbergs farbror Johan Ludvig och morbrodern Janne Norling 1852 och slutligen Strindbergs far 1853.

Hagsten hävdar vidare att Strindberg överdrivit det inhysesystem som följde på konkurserna och som medförde att en rad släktingar innebodde i föräldrahemmet. Han drar fram fakta ur mantalsförteckningar och andra källor för att visa att dessa släktingar blott undantagsvis och endast kortare tid bodde i föräldrahemmet. Men man måste vara försiktig även med dylika dokument; det förekommer i våra dagar och förekom även förr att man var mantalsskriven på ett håll bodde på ett annat. Sammanfattningsvis yttrar Hagsten att fakta och data ger magra skäl för det bildspråk som används i Tjänstekvinnans son (I, s. 11): »Stormen hade farit fram väldeliga över familjen, och skrämde som hönsfåglar hade släktens spridda medlemmar krupit tillsammans, vänner och fiender om varandra, ty de kände att de behövde varann, att de kunde skydda varann.» Låt vara att denna skildring låter mera gjord av en diktare än av en mantalskommisarie eller bouppteckningsman, nog har man väl ändå rätt att tala om »stormar» efter så många konkurser och *bevisliga* in- och utflyttningar av olika släktingar. Dessutom är Strindberg rättvis nog att inleda andra kapitlet av självbiografien med följande ord: »Stormen hade gått förbi. Släktassosiationen började upplösa sig. Man kunde gå själv» (a. a. s. 35).

Hagsten kunde ha påpekat att det i Strindbergs skildring även finns andra inslag än underklassatmosfären; ser man närmare efter så finner man att Strindberg varit ganska mån om att framhålla de aristokratiska och förnäma inslagen på fädernesidan. Redan i början av självbiografien nämns att farfadern intagit en bemärkt ställning inom Stockholms borgerskap, och det framhålls att fastern var änka efter »en berömd engelsk uppfinnare och fabriksägare» och att hon »haft ett lysande hem, hade umgåtts med notabiliteter» (T. S. I, s. 10 f.).

Hagsten ger en karaktäristik av Strindbergs mor som innehåller riktiga drag men som även behöver kompletteras. Han hänvisar till familjetraditionen och beskriver henne som stilla och ödmjuk, alltid förnöjsam och glad (s. 59 f.). Men det finns också andra vittnesbörd. I Tjänstekvinnans son framhålls att »modren hade

ett nervöst temperament. Flammade upp men blev snart lugn» (I, s. 13). Detta nervösa drag förstärktes än mer under hennes senare år sedan hon angräpits av lungsjukdom. »Hennes lynne blev häftigare, och vid motsägelser stego röda flammor upp på kinden» (a. a. s. 87 f.). Strindberg omnämner även ett tillfälle då hon föll i hysteri. Ett dylikt drag bestyrkes av den övriga familjetraditionen, som bl. a. återger en episod, då familjen Strindberg gjort en utflykt till Djurgården och modern vid åsynen av en krympling fått hysteriska gråtattacker så att hon måst föras hem.

I sin avsikt att korrigera fakta i Tjänstekvinnans son koncentrerar sig Hagsten framför allt på den unge Augusts förhållande till fadern och styvmmodern. Han uppträder här som en mycket skicklig men alltför nitisk försvarsadvokat åt dessa. I Tjänstekvinnans son (I, s. 112) berättar Strindberg att hans frukostpengar under gymnasisttiden plötsligt prutas ner från 5 till 4 öre om dagen: »Detta var en onödigt grymhet, ty huset var icke fattigt, och en yngling behöver mer mat.» Men Hagsten tror sig med ekonomisk statistik kunna påvisa att åtgärden var berättigad: »För en rationell förklaring räcker det med en hänvisning till mjöl- och brödpriisernas starka fall under 60-talets förra hälvt, innebärande en prisreduktion de närmaste åren efter 1862 med 25 % eller mera. Enligt självbiografien skulle frukostslantarna användas till inköp av ett franskt bröd hos bagaren på väg till skolan och fadern har vid sina utlägg synbarligen endast tagit konsekvenserna av priset» (s. 106). Inför en sådan snål kalkyl — av fadern och Hagsten — stannar sympatierna ofelbart på Strindbergs sida. När Strindberg vidare i Tjänstekvinnans son berättar att dieten i hemmet nedsattes under styvmmoderns regim efter 1863 och att maten blev sämre än förut, försöker Hagsten med hjälp av ett ansenligt material av kalorisiffror och annat visa det otillbörliga i Strindbergs klagomål. Bland annat begagnar han sig av en tablå över hushållsutgifterna 1862, som förekommer i C. O. Strindbergs efterlämnade dagbok, och når följande resultat: »Kosten har varit riklig med approximativt 3500 bruttokalorier per dag och konsumtionsenhet, varav cirka 1500 för födoämnen från djurriket, eller vida över de näringshygieniska optimalkraven på 3000 kalorier» (s. 110). Detta visar enligt Hagsten på ett övertygande sätt att man tidigare levat mycket gott i det Strindbergska hemmet och att det mycket väl kunde göras en åtstramning; styvmmodern var i sin fulla rätt när hon minskade konsumtionen. Häremot kan invändas att denna kaloriberäkning egentligen blir ganska onödigt eftersom Strindbergs anklagelse ingalunda är så kategorisk som Hagsten tycks anse. Det heter i Tjänstekvinnans son om Johan: »Han hade nu en förfärlig aptit och var alltid hungrig. När det var kabeljo till middan, åt han sig trött i käkarna, men gick hungrig från bordet. Fick han då absolut för litet mat? Nej, ty det finnes miljoner kroppsarbetare, som få mycket mindre, men de högre klassernas magar måtte vara anpassade för starkare och mera koncentrerad föda. Han mindes därför hela sin ungdom som en lång svält» (I, s. 112).

En annan detalj. Strindberg nödgades vid tillfälle under skoltiden ta extra matematiklektioner men när dessa skulle betalas underlät fadern att lämna något honorar, en förödmjukelse som gick sonen hårt till sinnes. Hagsten försöker kasta ett försonande skimmer över faderns uppträdande när han påpekar (s. 104 f.) att August själv hade givit lektioner åt en rik yngling men icke krävt denne förrän han tvingades av fadern — en episod som Strindberg underlät att omnämna i Tjänstekvinnans son och först förtalade i ett brev långt senare. Men detta förbättrar ju knappast saken, utan faderns snålhet framstår än bjärtare.

Enligt Hagsten kulminerar Strindbergs oberättigade missnöje när han i Tjänstekvinnans son (I, s. 114 f.) berättar om faderns försök att »kväsa» och »böja» den unge gymnasisten: »Han skulle vara oppe om morgnarna och köra fadern ner till staden, och detta innan han gick i skolan, så återvända med häst och vagn, spärra ifrån, sopa stallet och ge hästen mat. Samma manöver upprepades på middagen. Sålunda sköta läxor, skola, och två gånger om dagen köra till och från Riddarholmen». Här betonar Hagsten (s. 106) att det finns en viktig omständighet att ta hänsyn till »nämligen att Lyceum började läsningen först vid en för tiden så sen timme som kl. nio, inte kl. åtta, som var brukligt vid andra skolor. Det vore förståeligt, om C. O. Strindberg — med sina principer — funnit schemat en smula absurt och ej velat se sonen vila, när andra redan var i arbete. I varje fall har August knappast jagats upp i en för tidig morgontimme.» Men här har den annars noggranna Hagsten underlåtit att göra en kalkyl över hur lång tid det tog för gymnasisten Strindberg att pyssla om hästen, att köra från Norrtullsgatan till

Riddarholmen och tillbaka, att sedan gå från Norrtullsgatan till Stockholms Lyceum på Regeringsgatan. Framför allt har Hagsten underlåtit att fullständigt citera Strindbergs skildring, som är betydligt mera nyanserad och som i själva verket levererar ett mycket bättre försvar för faderns handlingssätt än Hagsten. Strindberg skriver: »Han frågade sig vid äldre år om det kunde ligga någon öm omtanke i detta; om den kloke fadern såg att hans hjärnverksamhet skadade honom och att han behövde kroppsarbete. Eller kanske det var en ekonomisk åtgärd för att spara drängens arbetstid. Kroppsarbetet var nog nyttigt och skulle kunna anbefallas alla föräldrar till påtänkning, men Johan kunde ej se välviljan, om den fanns. — — — Men hade han tänkt på bröderna, som nu sutto instängda på heta, mörka kontor i tio timmar, utan hopp om en enda dags ledighet, skulle han ha kommit till andra resultat rörande sitt läge; men det gjorde han ej» (T. S. I, s. 115 ff.).

Hagsten framlägger (s. 96 f.) en intressant kalkyl över C. O. Strindbergs årsinkomster. Denne hade på 1860-talet, sedan han repat sig efter konkursen, en normalinkomst av 5500.-rd. r, lika mycket som ett hovrättsråd och 1000.-rd. r mera än en professor. Hagsten drar emellertid icke den slutsats som ligger nära till hands: det förefaller ganska egendomligt att August under sina studieår så gott som helt lämnades utan understöd av fadern och hänvisades till att leva på lån och allmosor från andra. I Tjänstekvinnans son har Strindberg icke gjort något större nummer av saken men den ligger till grund för den bittra självbiografiska novellen Offret (ur Från Fjärdingen och Svartbäcken), där en student skildras som trots att fadern är känd som förmögen tvingas framsläpa en proletär tillvaro, måste leva av andras bistånd och begära en förödmjukande befrielse från nationsavgiften i Uppsala. Här har man nog en del av förklaringen till att Strindberg 1886 hellre presenterade sig som »tjänstekvinnans son» än som son till ångbåtskommissionären och grosshandlaren.

I detta sammanhang borde Hagsten ha tagit hänsyn till vittnesbörd av Strindbergs syskon. Det visar sig att systrarna Anna och Nora i sin 1926 utgivna skildring av barndomshemmet trots sin påtagliga pietet kommer ganska nära de känslor och erfarenheter som — låt vara med affektmässig överdrift — tolkas i Tjänstekvinnans son. Systrarna framhåller att den maktkänsla »som utstrålade från husfadern kändes för oss uppväxande ungdomar mängen gång tryckande och hämmande» och att styvmotern var »oförstående för barnen»; beträffande Strindbergs uttryck »rädd och hungrig» bekänner systemen Nora att hon själv »många gånger som barn var plågad av liknande känslor» (Strindbergs systrar berätta, 1926, s. 14 ff., s. 48 ff.). Det finns också andra både tryckta och otryckta dokument som bestyrker att Strindberg icke stod ensam i sin opposition mot faderns pedantiska och despotiska principer, hans snålhet och hans orättvisa favoriserande av den näst äldste sonen Oscar. Sanningsvärdet — både det subjektiva och det objektiva — i Tjänstekvinnans son kan icke anses ha väsentligt rubbats genom det annars imponerande material, som Hagsten hopbragt. Diskussionen måste på denna punkt gå vidare.

Utifrån sitt ofta fruktbärande sociologiska betraktelsesätt söker Hagsten visa att mycket hos Strindberg, bl. a. hans ofta uppdykande naturdyrkan och bondekult, bottnar i det faktum att han växte upp i utkanten av Stockholm, icke var ren storstadsbo utan hämtade avgörande intryck från Norrtullsmiljön och senare från Stockholms skärgård. Hagsten gör i detta sammanhang en utredning av rousseauismens utveckling hos Strindberg fram till mitten av 1880-talet (s. 150 ff.). Här finns emellertid vissa luckor i framställningen. Hagsten har förbigått Strindbergs sommarvistelser i Årdala 1857—59 och i Näsby 1861—62, utförligt skildrade i Tjänstekvinnans son. Framför allt har han förbisett de viktiga etapper i rousseauismens utveckling hos Strindberg som markeras av Gamla Stockholm och Svenska folket. I det förra verket citeras för första gången direkt Rousseau och i överensstämmelse med dennes uppfattning karakteriseras Defoes Robinson Crusé som ett förhållande av naturtillståndet: »Mitt i barndomsvandringen genom en öken av sandtorra föreskrifter — — — vidgar sig synkretsen för ett ögonblick och det röda förgråtna ögat vilar på en grönskande oas. Åttaåringen har redan blivit så trött, så genompinad av all förkonstling, av civilisationens och böckernas fördömmelse, att han som nyss lämnat naturens sköte, erfar hela tjusningen av att dit få återvända i fantasien. Mitt i världshavet, på Robinson Crusés ö — — — har han sina möten med den evigt unga, förnygrande naturen» (Gamla Stockholm, s. 122). Som jämförelse kan man här anföra Strindbergs yttrande i Tjänstekvinnans son

(I, s. 44) om Johan: »Samtidigt började ungdomsböckerna skänka fart åt avciviliseringen. Robinson var epokgörande.» Med Svenska folket inträder Strindbergs rousseauism i en ny fas; den vidgas här — icke först längre fram på 80-talet såsom Hagsten hävdar (s. 158) — från att ha varit en känslöstämning av idyllisk och sentimental art till att bli en social åskådning och ett politiskt program. Han förhållar där borden som människotyp, bönderna som parti och åkerbruket som den första och viktigaste bland näringar.

I det tredje kapitlet, »Han blir författare», följer Hagsten Strindbergs utveckling från den tidpunkt då denne började studera i Uppsala i september 1867 och fram till mars 1872 då han definitivt vände universitetet ryggen. I första hand analyseras här Strindbergs ungdomsdramer. Egendomligt nog förbigår Hagsten här Strindbergs ungdomslyrik; det finns dock ett 20-tal bevarade dikter. Endast en passant och i speciella sammanhang hänvisar han till ett par av dem. Han börjar i stället med Strindbergs första bevarade skådespel *Fritänkaren*. Här riktar Hagsten ett av sina ganska många och ej sällan omotiverade angrepp mot Strindbergs framställning i självbiografien. Han skriver: »Titeln på dramat nämnes ej ens, varje ansats till analys saknas, och detta indirekta bagatelliserande är så påfallande, att det knappast kan betraktas som någon tillfällighet och knappast heller kan förklaras blott därmed att Strindberg ej haft sin debutbok tillgänglig. Man ledes därför att anta en mer eller mindre avsiktlig censur tendens. Just då Strindberg i självbiografien övergår till att skildra sin författarbana, framstår en sådan tendens också som väl motiverad genom motsägelsen mellan de meningar som hade aktuell betydelse för honom 1886 och dem som speglar sig i ungdomsverket. *Fritänkarens* religiösa och demokratiska patos skulle lätt kunnat rubba *Jäsningstidens* problematik» (s. 216 f.). Ett sådant resonemang är knappast hållbart. *Fritänkaren* hade av kritiken stämplats som ett pekoral. Strindberg torde ha ansett något ditåt själv, eftersom detta skådespel är det enda av ungdomsdramerna han icke omtryckte, när han gav ut samlingen *I vårbrytningen* 1880—81, alltså vid en tidpunkt då han var full och hel demokrat och även religiös. Hur omoget och naivt än stycket är, tilldrar det sig i våra dagar intresse, därför att det har en personlig färg och förebådar Mäster Olof, men Strindberg kunde ju icke 1886 när han författade *Jäsningstiden* ta hänsyn till litteraturforskarnas behov av synpunkter 1951.

Hagstens idéhistoriska analys av *Fritänkaren* är utomordentligt givande och visar hur tankegångarna är influerade av olika skriftställare som Strindberg torde ha studerat när dramat skrevs 1869 (utom Parker i främsta rummet Axel Krook och Nils Lilja). Hagsten anmärker på och avvisar Strindbergs yttrande i *Tjänstekvinnans* son att det är »minnet av de religiösa striderna» som tagit gestalt i *Fritänkaren*. Men det är påtagligt att skådespelet rör sig kring religiösa strider som till sitt ursprung och sin kärna utkämpats tre år tidigare 1866 under den s. k. isslossningen, då Strindberg övergick från sin tidigare pietistiska religiositet till en friare och tolerantare religiös uppfattning. Detta blir ju sannolikt bl. a. därav att handlingen i skådespelet kan lokaliseras till Hammersta och Ösmo, där Strindberg 1866 på sommaren var informator och höll sin första predikan. Innehållet i denna predikan refereras dels i Strindbergs brev till brodern Oscar några dagar senare, dels i *Tjänstekvinnans* son. I brevet heter det: »Evangeliet handlade om den breda o smala vägen — jag började med att ropa mitt 've' över de skriftlärde och fariseer som stänga himmelriket för människorna och som lägga odrägliga bördor på dem, men själva icke vilja röra dem med ett finger — så talar jag om liknelsen om den förlorade sonen och, som jag särdeles hade utarbetat min predikan i att göra vägen så bred den verkligen är och visat dem på Guds kärlek och frågat dem varföre de icke ville tro på *den*, men väl på hans hot o vrede.» I *Tjänstekvinnans* son (I, s. 200) heter det: »Han tummade på nådens ordning och slutligen slog han upp himmelrikets portar för alla: Kommer till mig, I alle, som arbeten och ären betungade; publikaner och syndare, skökor och ståthållare, alla skulle in i himlen, till och med rövaren fick evangeliet. I dag skall du vara med mig i paradiset. Detta var Jesu evangelium för alla, och ingen skulle tro sig gå med nycklarne till himlen och inbilla sig ensam vara ett Guds barn (det fick läsarne!), utan nådens dörrar stodo öppna för alla, alla!» Det är just denna förkunnelse, riktad mot de ofördragsamma läsarna, som möter oss hos hjälten i *Fritänkaren* redan i dramats första scen: »Äro vi icke alla Guds barn? Hava vi icke alla samma fader i himmeln? — — Jag bad varje dag och stund om denna förändring till sinnet som kallas nya födelsen — jag avsvor all jordisk glädje —

jug ansåg varje människa förtappad som ej trodde på varje bokstav i bibeln. — — — Då vaknade omsider ett tvivel på denna lära — — — Nu började för mig ett nytt liv. Den fruktansvärde Jehova som uttalade sina straffdomar över fädernas missgärningar i tredje och fjärde led var förvandlad till den kärleksfulle milde fadern» (Ungdomsdramer s. 16 f.)

I sin behandling av dramat Hermione framhåller Hagsten att stycket till väsentliga delar skrevs i augusti 1870 mitt under det pågående fransk-tyska kriget, som redan denna månad ledde till det franska nederlaget. Han frågar sig om inte möjligen världsskeendet satt något spår i dramat. Han anser att en replik, där det talas om hur Filip störtar Hellas i elände och låter blodet flyta, kan innebära ställningstagande till den Bismarck som ville lösa tidens frågor med blod och järn, »men därutöver letar man förgäves efter några spår av aktualiteterna» (s. 247). Analysen av de aktuella inslagen i Hermione kan nog föras längre. I de bägge första akterna, som skrevs i augusti, tecknas dekadensen, njutningslystnaden och defeatismen i Athen såsom en förklaring till nederlaget — precis det intryck man under kriget 1870 fick av tillståndet i Napoleon III:s Frankrike. Hos Strindberg blev detta intryck bestående och tolkas senare i Mäster Olof i krogscenen, varom Strindberg skriver i Tjänstekvinnans son: »Fransk-tyska kriget har givit anledning till tyskens uppträdande på krogen, där den övermodige, annekterande preussaren får sig en släng. Men opartiskt nog hånas fransmannens lättsinne i adelsmannen, samtidigt med att tysken (icke preussaren) får beröm för sitt 'sedliga' allvar» (II, s. 30). Med detta uttalande i självbiografien kan sammanställas en passus i Strindbergs artikel från 1872 Latin eller svenska, där det »moderna lättsinnet» hos de romaniserade »Nordens fransmän» sättes i motsats till våra »stränga allvarliga redliga förfäder» som för nutidens svenskar ter sig »för mycket germaniska» (Kulturhistoriska studier s. 264). Men dessutom finns det säkerligen i Hermione anspelningar på det inrikespolitiska läget i Sverige. Man hade på allvar börjat diskutera försvarsfrågan, som fick förstärkt aktualitet just genom fransk-tyska kriget, Fredrik Böök har påpekat att det finns en patriotisk och aktivistisk hänförelse i Hermione, som för tankarna till Viktor Rydbergs Dexippos; i dramat ingår en stridshymn efter samma grekiska mönster som den i Rydbergs dikt. I Hermione talas om de »tider då det än fanns kraft och märg / hos Hellas män och glatt man offrade / den sista droppen blod för frihet, dygd och fosterland. / Den tiden är förbi. Ej finns en, som våga vill ett hår för landets väl» (Ungdomsdramer s. 88). I själva verket har man nog skäl att delvis betrakta Hermione som ett inlägg i tidens försvarsdebatt.

När Strindberg i självbiografien refererar Hermione framhåller han att han momentant blivit aristokrat i sina åsikter, vilket präglat dramat och hade sin grund dels i erfarenheterna under Köpenhamnsresan 1869, dels i hans förtäckta motvilja mot Frans Hedberg, som brukat beklaga sin brist på bildning alldeles som demagogen gör det i Hermione. Hagsten betvivlar här fullständigt Strindbergs uppgifter, men knappast med tillräcklig anledning och motivering. Det är just typiskt för Strindbergs impressionistiska känslighet och svajande åsikter att han lät sig påverkas av sådana upplevelser för ögonblicket. Vad Frans Hedberg beträffar invänder Hagsten att Strindbergs brev till denne hösten 1870 är respektfulla och att Strindberg 1876 mycket välvilligt recenserade Hedbergs skådespel Dagtingan. Men det är just betecknande för Strindberg att han höll god min och gömde på sin aversion mot Hedberg tills den påtagligt bröt fram i Röda rummet, där den obildade teaterdirektören, f. d. hantverkaren, tecknas med Hedberg som modell. Vidare är det oriktigt att kalla Strindbergs anmälan i GHT 1876 av Hedbergs Dagtingan välvillig; han inleder visserligen sin recension med några fraser om styckets »stora och gedigna förtjänster» men hans ogillande skiner otvetydigt igenom bl. a. beträffande dramats tendens i försvarsfrågan.

På tal om uppförandet av Strindbergs skådespel I Rom drar Hagsten en något egendomlig slutsats, när han skriver: »Fadern, som tydligen även han bevistade premiären, visade sig också uppskatta framgångarna, ty så måste man väl förklara förhållandet, att han lät inackordera August hos en prästänka i Uppsala för att 'under vederbörlig uppsikt fullborda sina studier'» (s. 262). I själva verket har Strindbergs systrar bevarat ett yttrande som fadern fällde om I Rom; han skall kort och gott ha konstaterat: »Fiasko» (Strindbergs systrar berätta s. 22). Om någon större uppskattning av Strindbergs författarskap kan det ju heller icke vittna att fadern tog löfte av sonen att denne skulle ägna sig åt studierna i Uppsala, icke åt dramatik. Både Strindbergs brev och hans självbiografi bestyrker detta

och även att Strindberg kände samvetskval över att han trots överenskommelsen med fadern fortsatte att i hemlighet ägna sig åt författarskap.

Rörande avhandlingens tredje kapitel må ytterligare ett par detaljer påpekas. Hagsten anför (s. 210) ett par vittnesbörd om Strindberg från den tid då han 1868 var informator hos Oscar Sandahl och Axel Lamm. Det kan tillfogas att en av Strindbergs elever, Anna Sandahl (sedermera generalskan Rappe) har uttalat sig om sin lärare i Svenska Dagbladet 15/5 1935. — Hagsten vill (s. 211) hänföra en episod ur novellen Hjärnornas kamp till Strindbergs möte med excellensen Manderström när han hos denne begärde att få ta del av Svenska akademiens yttrande om Hermione; episoden hänför sig emellertid till G. E. Klemming och har senare av Strindberg på exakt samma sätt berättats för Johan Mortensen, som refererar den i sin bok Strindberg sådan jag minnes honom, 1931, s. 47.

I fjärde kapitlet, »Som tidningsman och prosaist», behandlar Hagsten Strindbergs tidningsartiklar och noveller från 1872. Av tidningsartiklarna förbigås biografien över Wilhelmina Stålberg i Svalan 26 april 1872; Hagsten karakteriserar (s. 330) biografien såsom ett intresselöst journalistiskt dagsverke, korrekt och objektivt. Denna karakteristik är knappast träffande. Artikeln är ställvis mera impulsivt och personligt skriven än de övriga. Där finns till att börja med för första gången klart uttalad Strindbergs utilistiska konstuppfattning, hans förkärlek för tendens- och problemlitteraturen; här torde man också ha det första belägget på Strindbergs intryck från Georg Brandes' Emigrantlitteraturen. Det har sitt intresse med hänsyn till Mäster Olof när Strindberg skriver följande om Wilhelmina Stålbergs historiska skildringar: »Att begära fullt objektiva sådana, med fullt historiska personligheter, hur var det möjligt under en så rörlig tid; och att det stora mönstret, den flegmatiska britten, som satt i homeriskt lugn på sin ö, kunde upphinnas i den episka plastiken, det var ej möjligt; men vad man förlorade i konstnärlig form, fick man igen i ett innehåll, som berörde de levande» (Före Röda rummet, 1946, s. 21). »Den flegmatiska britten» är Walter Scott, som Brandes i inledningen till Emigrantlitteraturen föraktfullt hade kallat en fullblodstory med alla sina ideal i det förgångna. Pikant och värd att notera är också följande — Brandespåverkade — tirad om kvinnoslaveriet och dess bekämpare: »George Sand hade 1832 skickat ut sitt manifest mot kvinnoslaveriet, och männen knöto nävarne eller skrattade åt denna fräcka Indiana, och kvinnorna, ja, de kastade naturligtvis första stenen på sin befrierska. Men de funnos dock, även hos oss, vilka förstodo vad den starka anden George Sand ville; Fredrika Bremer tog upp frågan, men stridshettan förvirrade det konstnärliga lugnet och det vulkaniska innehålllet sprängde den fina formen» (a. a. s. 23).

När Hagsten behandlar novellen Konstens martyrer, framkastar han gissningen att Strindbergs bror Axel varit sagesman beträffande den i novellen skildrade Lampa. Denna gissning kan till fullo bestyrkas. Axel Strindberg är även berättaren, om vilken det heter i novellens början: »Jag var extra ordinarie i stadens auktionsverk och gav lektioner i piano och violoncell» — Axel var 1864—69 anställd i auktionsverket, gav vid denna tid musiklektioner och brukade f.ö. bedriva musik tillsammans med gubben Lampa och dennes vän magister Sjöberg (i novellen kallad Nyberg).

I avhandlingens femte och sista kapitel behandlas prosaupplagan av Mäster Olof. Man skulle ha trott att ämnet varit uttömt men det har ändå blivit över till 150 sidor för Hagsten. Det är för övrigt avhandlingens intressantaste och rent litteraturhistoriskt sett mest givande avsnitt, med många nya uppslag och mera strikt utförda utredningar än vad den tidigare forskningen kunnat ge. Utförligt diskuteras Buckles inflytande på dramat. Emellertid har detta problem delvis i onödan vållat författaren liksom äldre forskare huvudbry. Man har allmänt utgått ifrån att Strindberg, när prosaupplagan skrevs, hade läst det centrala men ytterst intrikata avsnittet om Spanien hos Buckle. Denne berättar där att Karl III av Spanien på 1700-talet fördrivit jesuiterna ur sitt land men att hans efterträdare sedan av den vidskepliga massan förmåddes att återkalla samma jesuiter. I självbiografien uppger nu Strindberg att han på grundval av detta avsnitt hos Buckle nått fram till övertygelsen att det är omöjligt att operera med den ovetande och okunniga massan. Sedan har Strindbergforskarna sökt efter spår av detta i dramat men i regel kommit fram till den säkert riktiga slutsatsen att Strindberg icke förmått tillägna sig tankegången i fråga förrän längre fram när dramat redan var skrivet. Den enkla förklaringen härtill är säkerligen den att Strindberg icke läst Spanienavsnittet hos Buckle när han skrev Mäster Olof. Detta avsnitt av

Civilisationens historia ingick i den svenska översättningens fjärde och näst sista häfte, vilket enligt Svensk bokhandelstidning utsändes i april 1872. Men förläggaren underlät att annonsera om och reklamera för just detta häfte såsom han gjort med de övriga; först sedan femte häftet utkommit i augusti annonseras i dagspressen att verket i dess helhet var avslutat med de nyutkomna fjärde och femte häftena. När Strindberg åkte ut till Kymmendö i början av juni 1872, torde hans läsning endast ha sträckt sig till det tredje häftet, d. v. s. första delen av Buckles verk. Enligt självbiografien förde Strindberg och hans kamrater under sommaren ändlösa diskussioner om Buckle. Men siste september 1872 refererar Strindberg i ett brev till Eugène Fahlstedt — som varit med på Kymmendö — Spanienavsnittet och presenterar detta som en nyhet för vännen: »De konservativa ha segrat vid valet! Allehandas kandidater! Buckle säger att ännu ingen individ har reformerat och att reformation är nonsens. Carl III i Spanien fördrev jesuiterna avskaffade inkvisitionen. En dag om året plägade regenten visa sig för folket och mottog då deras petitioner. Det första folket begärde på första förevisningsdagen var — att få igen sina jesuiter och sina inkvisitorer! Hans efterträdare efterkom deras begäran. Alltså folkviljan! Inverkan på den som kan!» (August Strindbergs brev I, s. 126). I förbigående kan anmärkas att Lamm, som anför detta brevställe, på ett missledande sätt gjort en felläsning: »Brukte säga» i stället för »Buckle säger» (Strindbergs dramer I, s. 138). Dessutom kan anmärkas att när Strindberg i självbiografien tillskriver kungen i Mäster Olof åsikten att man skall upplösa först och reformera sedan — vilket föranleder Hagsten att (s. 367 och annorstädes) söka efter en tackning för uttrycket »upplösa» — föreligger i själva verket ett tryckfel i Tjänstekvinnans son; i manuskriptet står »upplysa».

När det gäller Buckleinflytandet i Mäster Olof måste man varna för att skriva för mycket på Buckles konto. Hagsten hävdar (s. 382) att när Strindberg i självbiografien talar om sin känsla att »upptäckten kommit för tidigt», så rör det sig om en stämning som infann sig hos Strindberg först på hösten 1872 efter avslutandet av prosaupplagan. Men detta är en ständigt återkommande, mycket tidig och mycket naturlig tanke hos Strindberg att han, liksom så många andra nydanare, kommit för tidigt med sina upptäckter. Den finns redan i Fritänkaren 1869 i hjälten slutreplik: »Det måste sluta så — — mina landsmän vägrade att ta emot min tjänst, de missförstodo min goda vilja — — de rädde ej för det — tiden var ännu ej kommen» (Ungdomsdramer, s. 59). Samma tanke eller rättare känsla finns i Gerts slutreplik i Mäster Olof, där den brukar sammanställas med Buckle: »Vår skörd var ej mogen. Det skall falla mycket snö om höstsåden skall gå, ja sekler skola förgå innan man får se ens en brodd» (Mäster Olof s. 179). I Fritänkaren finns för övrigt flera tankegångar som, om de stått i Mäster Olof, skulle ha hänförts till Buckle, t. ex. Karls replik: »Anden måste vara stadd i en oupphörlig utveckling — stillastående är död» (Ungdomsdramer s. 30). När i första akten av Mäster Olof hjälten ropar efter fiender, vill ha någon att strida emot, så har detta sin parallell i Fritänkaren, där Karl rustar sig till kamp: »Allt må vara glömt som varit oss emellan! Numera äro vi fiender. Mätte våra vägar ej råka tillsammans, ty då måste bli strid» (Ungdomsdramer s. 18). Olofs replik »det var den sista ljusa morgondrömmen som gick — nu är jag vaken» (Mäster Olof s. 37) har en fullständig motsvarighet hos Karl i Fritänkaren: »Den vackra ungdomsdrömmen är borta — — det sista bandet föll — nu står jag ensam i striden» (Ungdomsdramer s. 71). Det är också påtagligt att olika influenser flyter samman och är svåra att åtskilja hos Strindberg; Buckles »tvivel» associerar sig med Kierkegaards »förtvivlan» och bägge återklingar i Gerts ord: »I måsten bäva för att vakna ur er sömn» och i följande replik skifte mellan Olof och Lars: »Men att röva ett helt folk på dess tro; de skola förtvivla! — ja, de skola förtvivla!» (Mäster Olof, s. 19, 10).

Ett av de intressantaste avsnitten i Hagstens framställning är hans utredning av vissa aktuella politiska inslag i Mäster Olof. I detalj visar han sålunda hur den revoltstämning, som genomgår dramat, hämtat inspiration från Pariskommunen 1871 och hur intrycken av denna även långt senare dröjer kvar hos Strindberg. Emellertid kan man anmärka att Hagsten kanske allt för mycket sett kommunardupproret utifrån en senare tids synpunkt och betonat dess i nutidsmening »kommunistiska» innebörd. Vad som närmast och starkast gjorde intryck på Strindberg och många av hans samtida var »petroleumlukten» — för att använda ett uttryck i en av Strindbergs tidningsartiklar 1874 —, den »bildsstormning» som gick ut över konstnärliga och kulturella värden, när kommunarderna brände Tuilliererna, rev ned Vendômekolonnen, härjade kyrkor och kloster, teatrar och museer.

Detta framgår av Strindbergs olika uttalanden om kommunen; i självbiografiens kommentar till Mäster Olof heter det: »Stycket bar färg av den tid det skrevs. Pariserkommunen spökar i vederdöparnas kulturfiendlighet (T. S. II, s. 30).

I fortsättningen av senast gjorda citat ur Tjänstekvinnans son skriver Strindberg: »Fransk-tyska kriget har givit anledning till tyskens uppträdande på krogen, där den övermodige, annekterande preussaren får sig en släng. Men opartiskt nog hånas fransmannens lättsinne i adelsmannen, samtidigt med att tysken (icke preussaren) får beröm för sitt 'sedliga' allvar. Även det på reaktionärt återtag stadda lantmannapartiet får ett rapp, när marsken bryter ut mot dalkarlarna.» De aktuella influenser som Strindberg här redovisar har Hagsten gått förbi. Redan i Hermione har såsom ovan antytts fransktyska kriget satt spår, och i Mäster Olof är det ju än mer påtagligt. Strindberg låter vidare adelsmannen och marsken i dramat representera den »flacka kosmopolitism», som han predikade emot i sina samtida tidningsartiklar och som han ville ersätta med en inhemsk, självständig och folklig odling, med enkelheten hos de »stränga, allvarliga, redliga förfäderna». Framför allt blir man förvånad över att Hagsten — i likhet med tidigare Strindbergsforskare — alldeles förbiser eller avvisar tanken på ett inflytande från den politiska situationen i Sverige. Hagsten säger rent ut: »Något stöd för sina upporsstämmningar lyckades Strindberg icke finna hemma i Sverige» (s. 491). Men i själva verket kan icke Mäster Olof förklaras — och icke heller Strindbergs sociala och politiska ideer över huvud under 1870- och 1880-talen — om man inte tar hänsyn till det »nya rike» som inträtt med representationsreformen 1865—66 och den motsättning mellan »herrar» och bönder som präglade den svenska politiken omkring 1870. Riksdagsreformen var dock den största inrikespolitiska händelse som inträffat i Sverige under 1800-talet efter 1809, och de högt svallande stämningarna kring densamma nådde ju med sina dyningar fram till den skolklass i Stockholms Lyceum dit Strindberg själv hörde — i avsnittet om skoltiden gör Hagsten (s. 121) ett föga relevant försök att bagatellisera detta faktum. När Strindberg på våren 1872 kastade sig in i journalistiken uppenbarade sig på allvar för honom den politiska och sociala verklighet som reformen skapat.

1870-talets av konservativa och byråkratiska element bestående intelligensparti, den s. k. intelligensen, som i böndernas framryckning såg ett hot mot kulturens och den högre bildningens bestånd, satiriseras tydligt genom de uttalanden som i Mäster Olof läggs i adelsmannens och marskens mun. När den förre i en lång tirad i tredje aktens audiensscen vänder sig mot Luther och dem, som »kasta ut gnistor bland de råa massorna», och hånar bönderna, vilka »resa sig upp mot adeln, hugga av sitt eget huvud», har Strindberg uppenbart tänkt på sin samtids demokratiska rörelser, som i Sverige med representationsreformen välvit om ståndssamhället: »Om man riktar blicken ut över tiden, om man lever något med i tankarnas stora rörelser, så skall man lätt se orsakerna till de missförhållanden i jämvikten som nu gör sig gällande — — —, Vet ni vad tyngdpunkten heter, denna tyngdpunkt vid vars rubbning allt går sönder och utan vilkens stabilitet allt kastas över ända? Den heter adeln! Adeln är intelligensen! /sic!/ Feodalväldet är på fall — hoc est världen, bildningen är på förfall, kulturen dör!» (Mäster Olof, s. 94). I självbiografien beskriver Strindberg verkningarna av representationsreformen så, att »adeln var avskaffad såsom självskrivet stånd. men feodalväldets gamla ekonomiska förmånsrätter kvarstodo» (T. S. II, s. 10). Hur han lyckats återfinna samma sociala konflikt i 1500-talets Sverige kan man se av hans recension över von Rosens tavla Erik XIV och Karin Månsdotter (i Stockholms Aftonpost 27/3 1872), där det heter att den nya tiden icke medfört »adelns eller feodalväldets krossande» men att signalen därtill dock blir given och »nu började kampen» (Efterslätter, s. 182). Om denna kamp är det till stor del Mäster Olof handlar. Oppositionen mot adeln och feodalväldet tolkas i andra aktens krogscen av smålänningen, som därvid framför samma synpunkter och exempel på det adliga och kungliga förtrycket som angivits i den nyss citerade tidningsartikeln; i tyskens replik efter den bortragande smålänningen kastar Strindberg en blick fram mot sin egen samtid med dess mäktiga lantmannaparti: »Jo! Den där, när han blir vaken!» (Mäster Olof s. 45).

På en rad punkter skulle man kunna visa att Strindbergs revoltstämmningar i Mäster Olof hämtat näring ur den samtida politiska debatten i Sverige. Här skall blott göras några antydningar om lantmannapartiets tribut i detta hänseende. När Strindberg låter Gerts frihetssvärmeri mynna ut i en förkunnelse av republiken, erinras man om att från lantmannapartiets håll i slutet av 1860-talet väckts

motion om nedsättning av anslaget på första huvudtiteln; detta förslag fånglade i högsta grad Strindbergs intresse och satte hans tankar i livligaste rörelse — ännu så sent som i Götiska rummen kommer han tillbaka till händelsen — och i Tjänstekvinnans son (I, s. 194) heter det därom: »År sista ordet ännu sagt om lantmannapartiet? Troligen ej. Det började ytterst demokratiskt reformatoriskt, och angreppet på civillistan var det djärvaste man sett. Det var att på laglig väg störta monarkien. Rösta ner anslaget till ett sårande minsta möjliga, det var enkelt och snillrikt». Ett annat förslag, som väckte rik genklang i Strindbergs skrifter, var partiets regelbundna motioner 1868—72 om indragning av anslaget till de kungliga teatrarna. De långvariga debatterna kring ämnet tog form av en kraftmätning mellan huvudstadens och landsbygdens intressen; lantmannarepresentanterna hävdade att teatern väckt ovilja ute bland folket i bygderna såsom ett utslag av huvudstadens lyx och sedefördärv, medan man från intelligensens håll stämplade lantmannapartiets uppträdande såsom fiendlighet mot bildning och kultur. Till dem som tidigt blandat sig i diskussionen om detta anslag hörde på sätt och vis också Strindberg, som i maj 1869, när frågan behandlades för andra gången i riksdagen, i Aftonbladet publicerade en översättning av Schillers skrift Teatern som en moralisk institution; översättningen var försedd med en inledning — skriven av Axel Lamm — där lantmannapartiets likgiltighet för kulturfrågorna påtalades. Strindberg intog alltså till en början teateranhängarnas ståndpunkt men han skulle efter hand ge sig bondesynpunkterna helt i våld och återupplivade under sin rousseauanska period (i Nya riket, Svenska öden och äventyr, Liket och oliket) argumenten från ifrågavarande debatt och betecknade teatern som ett exempel på stadskulturens förkonstling. I Mäster Olof torde man kunna spåra ett genljud av samma debatt, när marsken bryter ut mot dalkarlarna därför att de anmärkt på lyxen, på »främmande sätt med uthackade brokuta kläder» vid konungens hov. Strindberg låter också marsken snudda vid 1870-talets mest segslitna riksdagsfråga, debatten om försvaret, där lantmannapartiet krävde indelningsverkets avskaffande och lättande av böndernas försvarsbördor. Enligt marsken har »bonden spelt ut sin roll: den råa kraftens att driva undan fienden med armstyrka»; de bortskämda dalkarlarna har bara visat sig som karlar »när elden satt i knutarne» och då »var det inte underligt om de buro vatten själva! — — — Nej! De ha så ofta hört sitt lov sjungas, att de kalla sin råa oförskämndhet för gammal svensk ärlighet» (Mäster Olof s. 99 f). Strindberg anknuter här tydligen bl. a. till de poetiska inlägg i försvarsfrågan, som gjorts av Snoilsky i hans diktsamling 1871; i sonetter som Blankt stål, Du svenske man, Svenskhet bekände denne sin oro inför böndernas ovilja mot försvaret men vände sig samtidigt mot den förfinade högre klass, som leder sitt ursprung från folket men blivit så kosmopolitisk att den står främmande för den svenske bonden: »Den tysta kraft vars möda landet stärker / du vörda skall och under skrovligt skal / den gamla svenskhet som finns kvar hos Järker.» Hur pass känslig dåtidens publik var för dylika aktuella anspelningar framgår av C. D. af Wirséns anmälan av premiären på Mäster Olof i december 1881; det visar sig där att Wirsén genomskådat allusionerna på samtidsdebatten i marskens yttrande liksom också sambandet mellan Gerts förkunnelse och Pariskommunen.

De kritiska och kompletterande synpunkter som i det föregående knutits till vissa partier av Hagstens framställning avser ingalunda att förringa värdet i stort av hans prestation. Avhandlingen är imponerande genom sin grundlighet och genom sitt kringsynta utnyttjande av ett stort antal källor och dokument. Många av hans resultat kan betecknas som definitiva. Detta gäller inte minst exkurserna i andra delen, som bl. a. fastslår dateringen av skärgårdsberättelsen 1872 och ger en plausibel kronologi för utkasten till Mäster Olof. Han har lagt en viktig grundval för kommande strindbergforskning.

Torsten Eklund

NILS ÅKE SJÖSTEDT, *Sören Kierkegaard och svensk litteratur. Från Fredrika Bremer till Hjalmar Söderberg*. Akad. avh. (Göteborg). Göteborg 1950.

I en avhandling om »Sören Kierkegaard och svensk litteratur från Fredrika Bremer till Hjalmar Söderberg» har Nils Åke Sjöstedt gripit sig an med en uppgift av betydande intresse för modern litteraturhistorisk forskning. I dagens